

УДК 903.26

Роман Козленко

ТЕРАКОТА РИМСЬКОГО ВОІНА З ТЕРИТОРІЇ ХОРИ ОЛЬВІЇ

Теракотові фігурки римського часу на території Ольвійської держави – рідкість, яка, безумовно, привертає до себе увагу, незважаючи навіть на ситуативний контекст її виявлення. Зокрема теракоти воїнів містять важливу інформацію щодо зовнішнього вигляду та військового одягу солдатів.

У 2010 році до автора потрапили фотознімки оригіналу та зліпок теракоти римського воїна, що була знайдена на території ольвійської хори¹. На жаль, точне місце, де було виявлено виріб, невідоме.

Схожий екземпляр був знайдений у 1980 році поблизу Козирського городища [1]², в Ольвії [2]. Ще одна теракота воїна, що нібито походить з Херсонщини, опублікована В.Д. Блаватським [3]. Відомі фрагменти таких теракот із Північно-Західного Причорномор'я [4]. Окремо щит від теракотової фігурки воїна, прикрашений рельєфними кругами, із зображенням воїна в обладунках знайдено в Ольвії [5]. Теракотові фігурки піхотинців із щитами відомі на Боспорі римського часу [6].

Теракотам римських воїнів Північного Причорномор'я, як вже зазначено, присвячено декілька загальних праць, однак у жодній не розглянуті деталі римської амуніції на статуетках.

Отже, запропонована знахідка доброї збереженості, присутні підвісні ноги (рис. 1). Висота теракоти без урахування ніг – 0,12 м, ширина по тулубу – 0,05 м. Виготовлена з глини темно-помаранчевого кольору, зі слюдою, вкрапленнями піску та шамоту. Теракота складалася з двох форм, з якої повністю збереглася лицьова. Всередині фігурка порожниста. Має брак на тильній частині правого плеча, який, був невдало замазаний. На поверхні статуетка має тріщини. Загалом, вироби, що

зображують воїнів, не найкращої якості, і, як вже зазначалося, скоріш за все місцевого виробництва [7]. Обличчя воїна, як і в інших, має чіткі риси: нависаючі брови, глибоко посажені очі, товстий ніс, невелике підборіддя. Зачіска у стилі фетонів підкреслює молодість чоловіка.

Теракота зображує воїна у туніці, підпоясаного римським військовим поясом (*cingulum militare*) із прикрашеними суспензоріями. Туніка спадає хвилястими складками. Можливо під тунікою він вдягнений у захисний панцир. Під потилицею, на шиї у воїна чітко виглядає вузол підтягнутої туніки, зображення та знахідки котрих відомі з різних куточків Римської імперії [8]. Лівою рукою він тримає округлої форми щит (*clipeus*), на якому, схоже, зображений воїн (божество) в обладунках. Щит прикрашений по краю рельєфними колами. У правій руці, де отвір схоже був наскрізний, скоріш за все, воїн тримав спис. Принаймні з тильної сторони у правій руці отвір чітко простежується. Проте, якщо він не був наскрізним [9], то воїн тримав меч (кинджал). На відміну від деяких інших знахідок теракот, у цього солдата, як і в козирського, кинджал на поясі відсутній.

Типовий римський військовий пояс і шийний вузол присутні і на статуетці з Ольвії [10]. Сорочка воїна з козирської статуетки скріплена на плечах двома фібулами за грецькою модою. На теракотовій статуетці з Ольвії воїн вдягнутий не у туніку, а у римський плащ – *sagum*, накинутий на ліву руку, що тримає щит. На його більш високий військовий ранг, на відміну від «периферійного» солдата, свідчать також кинджал на поясі та більша кількість оздоблених металевими накладками суспензоріїв [11]. Римські пояси, зображені на ольвійських теракотах, характерні як для легіонерів, так і для допоміжних загонів [12]. Теж саме стосується і сагумів [13].

Судячи з амуніції зрозуміло, що

¹ Фотографія та зліпок теракоти люб'язно надані О.І. Байбородіним, за що автор висловлює йому подяку.

² Зберігається у Миколаївському обласному краєзнавчому музеї «Старофлотські казарми».

теракооти зображають римських воїнів, однак яких саме підрозділів? Зважаючи на те, що на чисельних зображеннях легіонери й ауксиларії вдягнуті у схожі туніки [14] достовірно визначити це не видається можливим. Але враховуючи зображення Мітри (?) на щитах, їх овальну та круглу форму, пояса – вірогідніше за все допоміжних загонів (*auxilia*), набраних із населення придунайських провінцій.

У Нижній Мезії Мітра виступає більш як непереможний божественний воїн. У Фракії носіями культу були торговці, ремісники та раби. У фракійських пам'ятках відзначена більш розвинена композиція рельєфів, та більш глибинне тлумачення сюжету, з чого можна зробити висновок, що у Фракії культ сприймався з більш глибинним змістом, де Мітра сприймався як месія та деміург, і зливався з фракійським вершником, творцем природи та життя. У Нижній Мезії навпаки – він виступає як непереможний божественний воїн [15], котрий, схоже, зображений на щитах теракоотових солдатів.

У релігії Мітри панували космічні начала, тому круги навколо божества та півмісяця на щитах теракоот, у такому випадку, можна було б сприймати як планети сонячної системи. Шанування Мітри в Ольвії надійно зафіксовано знахідками вотивних рельєфів, при цьому наголошується акцент на мезійському та фракійському походженні солдат допоміжних військ, що їх посвячували [16].

Зброя й амуніція на теракооті не суперечать припущенню належності зображуваних до допоміжних підрозділів. Прикрашені півмісяцем фронтальні сторони овальних щитів у ауксиларіїв також відомі із зображень на колоні Траяна [17]. Враховуючи, що ауксилії ніколи не мали такої стандартизації в амуніції як легіони, різноманітність у спорядженні та способи носіння зброї ольвійськими воїнами не суперечать припущенню їх приналежності до цих допоміжних загонів. Можливо, теракооти зображують воїнів фракійського походження, котрі наймалися у допоміжні когорти. Їх перебування в Ольвії підтверджують археологічні й епіграфічні свідчення [18].

У даному контексті слід також звернути увагу на інтерпретацію Ю.Г. Виноградовим тексту однієї давньогрецької епітафії, де з її змісту виходить, що між 106 та 111 рр. римською адміністрацією на захист Ольвії було направлено загін піхотинців, озброєних довгими щитами. Підрозділ був сформований із солдат іррегулярних допоміжних військ [19].

Тож теракооти цілком могли зображати ауксиларіїв, які дислокувалися на території Ольвійської держави як у I ст. [20], так, ймовірно, і в II ст. по Р. Х. Але, до виявлення на території Ольвійської держави надійно датованого комплексу з подібною фігуркою, запитання відносно датування появи цих теракоот у I або II ст. по Р. Х., на мій погляд, залишається відкритим, так само як і їх призначення та типи археологічних об'єктів, що містили дані вироби. Можливо, показовим виглядає факт, що переважна більшість деталей військового одягу з Херсонесу – одного з головних центрів римської військової присутності у Причорномор'ї – датується II-III ст. по Р. Х. [21]. Але, безумовно, це не є індикатором для вирішення питання часу появи теракоот римських солдатів в Ольвії.

Допускаючи вірогідність сучасного походження даної статуетки – тобто підробки, слід зазначити, що у такому випадку стилізація під давнину та наслідування античним виробам у цієї фігурки має дуже високий рівень якості, але у загальному контексті даної роботи головним вбачається припущення щодо належності цих воїнів до допоміжних підрозділів римської армії й огляд типово військового одягу солдатів, що несли службу в I-II ст. по Р. Х. на рубіжних, північно-східних кордонах Римської імперії – на території Ольвійської держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бураков А.В. Теракота воїна з поселення Козирка / А.В. Бураков // Археологія. – 1988. – Вип. 63. – С.73-75.
2. Леви Е.А. Терракоты из Ольвии / Е.А. Леви // Терракоты Северного Причерноморья // Свод археологических источников. – Вып. 37. – М., 1970. – С. 55.
3. Блаватский В.Д. Очерки военного дела в античных государствах Северного Причерноморья / В.Д. Блаватский. – М., 1954. – С.133.

4. Савельєва К.С. Терракотові статуетки римських воїнів з Північно-Західного Причорномор'я / К.С. Савельєва, О.К. Савельєв // Археологія. – 2012. – № 1. – С.42-43.
5. Крапівіна В.В. Ольвія Понтійська. Греко-римський та пізньоантичний періоди / В.В. Крапівіна. – К., 2014. – С.283.
6. Ивенских А.В. Кого изображает терракотовая статуэтка воина из Музея истории Пермского университета? / А.В. Ивенских // Para bellum. – 2002. – № 16. – С.47-52.
7. Бураков А.В. Назв. пр. – С.73.
8. Sumner G. Roman Military Dress / G. Sumner. – Stroud, 2009. – P.20-41.
9. Савельєва К.С. Назв. пр. – С.43.
10. Леви Е.А. Назв. пр. – С.55.
11. Bishop M.C. The early imperial «apron» / M.C. Bishop // Journal of Roman Military Equipment Studies. – 1992. – 3. – P.101.
12. Ibid. – P.81-91; Bishop M.C. Roman Military Equipment / M.C. Bishop, J.C. Coulston. – Shire, 1989. – P.11.
13. D'Amato R. Arms and Armour of the Imperial Roman Soldier. From Marius to Commodus, 112 BC – AD 192 / R. D'Amato, G. Sumner. – London, 2009. – P.214; Cheesman G.L. The Auxilia of the Roman Imperial Army / G.L. Cheesman. – Oxford, 1914. – P.124-132.
14. Sumner G. Roman Military Clothing (1). From Caesar to Commodus, 100 BC – AD 200 / G. Sumner. – Oxford, 2002. – P.12.
15. Найдёнова В.П. Культ Митры в Нижней Мезии и Фракии / В.П. Найдёнова // Проблемы античной культуры. – М., 1986. – С.56-59.
16. Зубарь В.М. О римском гарнизоне Ольвии в середине III в. / В.М. Зубарь, В.В. Крапівіна // Vita Antiqua. – 1999. – № 2. – С.80; Крапівіна В.В. About the Cult of Tauroctonus Mithra in Olbia / V.V. Krapivina // The Thracian World at the Crossroads of Civilizations. I. – Bucharest, 1997. – P.80-90.
17. Webster G. The Roman Imperial Army of the First and Second Centuries A. D. / G. Webster. – London, 1969. – P.160.
18. Дьячков С.В. Фракийцы в Северном Причерноморье в первых веках н.э. / С.В. Дьячков, В.И. Кадеев // Вісник Харківського державного університету. – № 385: Історія. – Вип. 28. – Харків, 1994. – С.39-42.
19. Виноградов Ю.Г. Ольвия и Траян / Ю.Г. Виноградов // Восточная Европа в древности и средневековье. Тез. докл. – М., 1990. – С.27-32.
20. Козленко Р.А. Римский форт на границе Ольвийского государства / Р.А. Козленко // LAUREA I. Античный мир и Средние века: чтения памяти проф. В. И. Кадеева – Харьков, 2015. – С.28-33.
21. Костромичёв Д.А. Римское военное снаряжение из Херсонеса / Д.А. Костромичёв // Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. – Вип. XII. – Симферополь, 2006. – С.50-76.

Козленко Роман Терракота римського воїна з території хори Ольвії

У роботі розглянута терракота римського воїна, котра, вірогідно, знайдена при грабіжницьких пошуках на території ольвійської хори. Висувається версія про фракійське походження зображеного воїна та приналежність до допоміжних військ римської армії, котрі дислокувались на території Ольвійської держави у I-II ст. по Р. Х.

Ключові слова: терракота, римський воїн, допоміжні війська, ауксилія, амуніція, фракійці, Митра, Мезія, Ольвія

Козленко Роман Терракота римского воина с территории хоры Ольвии

В работе рассмотрена терракота римского воина, которая, вероятно, обнаружена в ходе грабительских поисков на территории ольвийской хоры. Выдвигается версия о фракийском происхождении изображенного воина, и причастности к вспомогательным войскам римской армии, которые дислоцировались на территории Ольвийского государства в I-II вв. по Р. Х.

Ключевые слова: терракота, римский воин, вспомогательные войска, ауксилія, амуниция, фракийцы, Митра, Мезия, Ольвия

Kozlenko Roman Terracotta of the roman soldier from the territory of Olbian chora

The article is considered the terracotta of the roman soldier, which probably discovered during the predatory searches on the territory of Olbian chora. It offers a version of the thracian origin of warriors, and involvement to the auxiliary troops of the roman army, which was stationed on the territory of Olbia state in the I-II century A. D.

Keywords: terracotta, roman soldier, auxilia, ammunition, thracians, Mithra, Moesia, Olbia

Рецензенти:

Гаврилюк Н.А., д.і.н., професор

Смирнов І.О., к.і.н., доцент

Надійшла до редакції 07.09.2015 р.

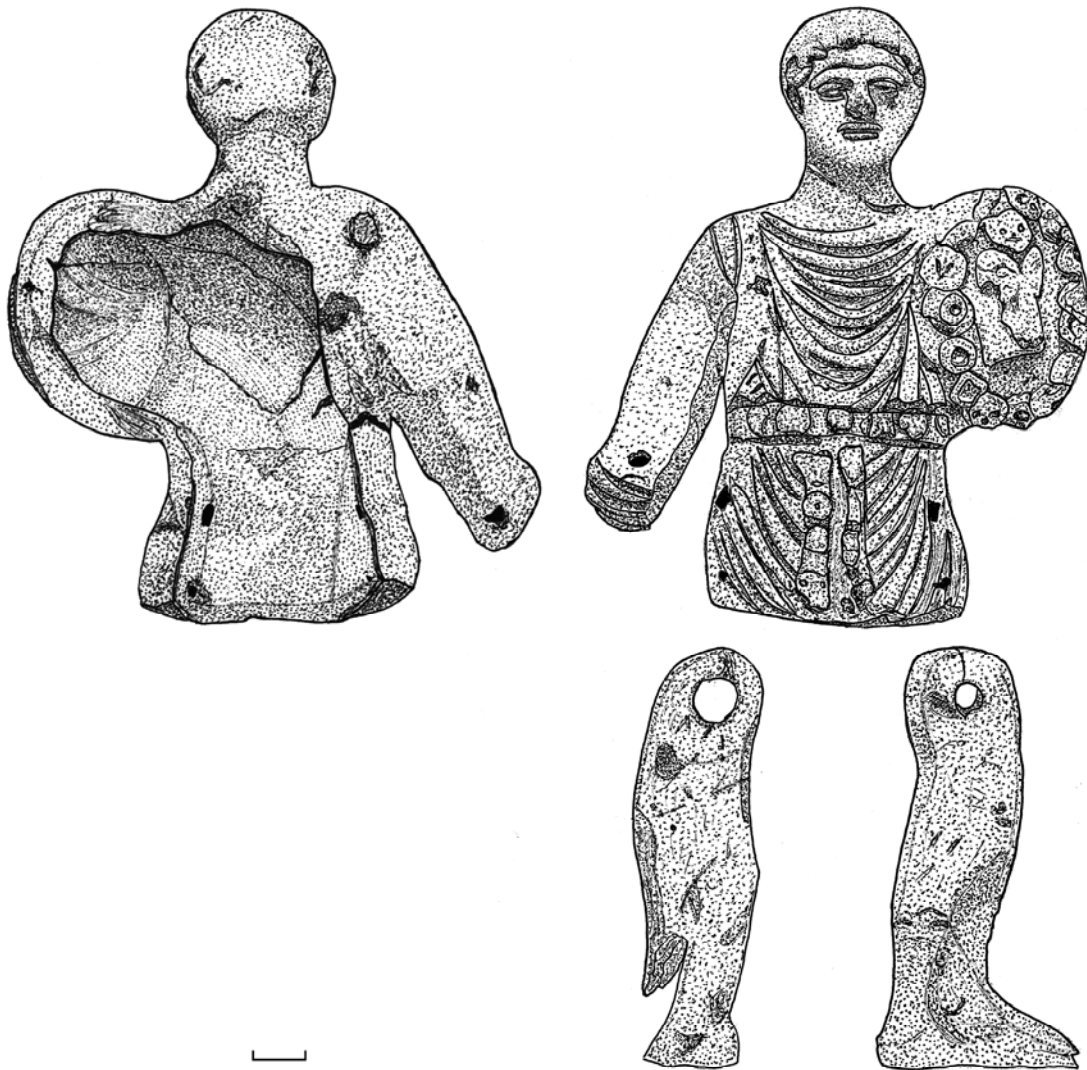

Рис. 1. Теракота римського воїна з території хори Ольвії